

İbtidai siniflərdə təlim keyfiyyətini yüksəldən qeyri-standart dərslər haqqında

Günəl Təbriz qızı İsrailova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

E-mail: Israilova899@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.f.d., dos.G.N. Məmmədova,
p.ü.f.d., dos.Z.F. Kazımov

Açar sözlər: şagird, təhsil, təlim, qeyri-standart dərs, ibtidai sinif, keyfiyyət

Ключевые слова: ученик, образование, обучение, нестандартный урок, начальная школа, качество

Key words: pupil, education, training, non-standart lesson, primary school, quality

Hal-hazırda nəzəri və praktik pedaqogikada qeyri-standart dərslərin yüzdən çox variantı təsvir olunur, lakin hələ də onların vahid tipologiyası mövcud deyildir. XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq bu sahədə bir sıra tədqiqatlar aparılır və aparılmaqdadır.

İ.P. Podlasının "Pedaqogika" adlı dərs vəsaitində onlarla qeyri-standart dərs tipləri ayrılaraq edilir (36 tip sadalanır), o cümlədən dərs-işgüzar oyun, nitq oyunları dərsləri, "Möcüzələr meydanı" tipli oyun dərsləri və s. (4, s. 218). Bu dərslərin eyni və ya bir-birinə yaxın tipə aid olduğunu görsək də, onlar ayrı-ayrı tiplərə aid edilir.

Ə.Paşayev və F.Rüstəmov birgə yazdıqları dərs vəsaitində qeyri-standart dərslərin ən çox yayılmış 19 tipini göstərir və qeyd edirlər ki: "... qeyri-standart dərslər öz məqsədinə, təşkilinə, keçirilmə metodikasına görə qeyri-adi dərslərdir, onlar ciddi strukturu, müəyyən iş rejimi olan gündəlik tədris məşğələlərinə nisbətən şagirdlərin daha çox xoşuna gəlir" (1, s. 217).

A.V.Xutorskoy "Müasir didaktika" vəsaitində (6) demək olar ki, elə həmin 36 dərs variantı sadalanıb. Qeyd edək ki, hər iki tədqiqatçı qeyri-standart dərs tipindən bəhs etsə də, məhiyyət etibarilə onun ayrı-ayrı formalarının adlarını çəkir, bu zaman onların çoxunu bir və ya yaxın olan tiplərə aid etmək olar. Məsələn, A.V.Xutorskoy dərslər-oyunlar, dərslər-işgüzar oyunlar, dərslər-rollu oyunlar və s. müxtəlif tip adlandırır.

T.A.Stefanovskayanın təklif etdiyi tipologiyanın əsasını, müəllifin sözlərinə əsasən, "qeyri-standart dərsin keçirilmə forması təşkil edir. Bunlar yarışma və oyun formasında olan dərslər (yarış, rollu oyunlar); ictimai ünsiyyət formasında olan dərslər (mətbuat konfransı, auksion); ictimai-mədəni tədbirləri imitasiya edən dərslər (qiyabi ekskursiya, ədəbiyyat otağı); fantaziyaya əsaslanan dərslər (nağıl dərs); digər təşkilati strukturlarla kombinə olunmuş dərslər (məsləhət dərsi, seminar dərsi); ənənəvi sinifdən kənar iş formalarının (ŞHK, "yaxşı bilənlər klubu") dərslərdə keçirilməsi və s." (5, s. 318).

Hal-hazırda qeyri-standart dərsin nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsində ən dolğun və məzmunlu işlərdən biri S.V.Kulneviçin və T.P.Lakosetinin vəsaitləridir (2; 3).

İbtidai siniflərdə daha çox istifadə olunan və şagirdlərin təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsində geniş imkanlara və təsirə malik olan qeyri-standart dərslərin bəzilərinin məzmununu nəzərdən keçirək.

Dərs-səyahət. Dərs xəyal edilən səyahət şəklində aparılır. Yoldakı dayanacaqlar dərsin mərhələləridir. Dərsin təlimatçısı müəllim və ya hazırlaşdırılmış şagird ola bilər. Şagirdlərə tədqiq olunan landşaftın vəziyyətini müəyyən etdikləri marşrut vərəqi verilir. Sonra uşaqlar

səyahət üçün zəruri olan hər şeyi - nəqliyyatı, təchizatı, geyimi seçir. Dərs praktiki tədqiqat, əyani təsvir vəsaitləri, səyahət zamanı dayanacaqlarda rast gəlinən təbiət obyektləri haqqında söhbətlər və hesabatlar şəklində qurulmuşdur. Müəllim dayanacaqları əvvəlcədən planlaşdırır. Məsələn, 3-cü sinifdə “Həyat bilgisi” fənnindən “Materiklər” mövzusunun öyrənilməsi zamanı dairəvi səyahət zamanı şagirdlər hər qitədə dayanır və Amerika, Afrika, Avstraliyanın və s. təbiətinin fərqli xüsusiyyətlərini öyrənir. Səyahət zamanı şagirdlər yol qeydləri, eskizlər hazırlayır, marşrut vərəqini doldurur. Səyahət başa çatdıqdan sonra “görülmüş” təbiət obyektləri haqqında hesabat hazırlanır.

Dərs-mətbuat konfransı. Bu dərsin məqsədi mövzu və ya hər hansı məsələ ilə bağlı materialın təkrarlanmasıdır. Dərs dörd hissədən ibarətdir: mətbuat mərkəzinin “əməkdaşlarının” “jurnalistlərin” suallarını cavablandırması; redaksiya tapşırıqlarının hazırlanması və tərtibatı – hər bir “jurnalist” sualına əldə etdiyi cavablar əsasında jurnalda qeyd aparır; görülmüş iş haqqında hesabat; ümumiləşdirmə aparılması və ekspress-qəzetin buraxılması.

Dərsdə növbəti iş planlaşdırılır: mətnə əsasən, əsərdən olan “qonaq” ilə konfrans keçirilməlidir. Qonaq rolu ən yaxşı hazırlanmış şagirdə həvalə olunur, qalanları jurnalistlərdir. Hamı sual hazırlayır.

Növbəti dərsdə masalar ayrılır, onların arxasında jurnalistlər qeyd kitabçaları, “foto aparatları” ilə əyləşir. Hər birinin qarşısında qəzet və ya jurnalın, yəni təmsil etdikləri nəşrin adı olan lövhəcik qoyulur.

“Qəhrəman” sualları cavablandırmaq üçün çətinliklə vaxt tapır: hər kəs sonradan oxucularına çatdırmaq üçün daha çox sual verməyə çalışır.

Dərs-yarış. Əvvəlcədən dərs üçün komandalar və jüri formalaşdırılır. Jüri tapşırıqları seçir. Dərsə ilkin hazırlıq başlayır. Dərsdə bir neçə müsabiqə vardır.

1-ci müsabiqə. Plakatın üzərində ifadələri vardır. Hər cümlənin qarşısında zərf vardır, düzgün cavab olan kağız onun içərisinə qoyulur.

2-ci müsabiqə. Komanda üzvləri krossvordları həll edir.

3-cü müsabiqə. “..... necə bilirik? Plakat üzərində nömrələmək lazımdır ki, bu nömrə adına uyğun gəlsin”.

4-cü və 5-ci müsabiqələr. Müstəqil iş.

Komandalardan tapşırıqların həlli və izah vermək tələb olunur; daha sonra – kapitanlar müsabiqəsi olur.

Dərs ümumiləşdirilmə aparılması və qalib komandanın elan olunması ilə başa çatır.

Hərrac dərsi. Məqsəd: mövzunu əyləncəli şəkildə təkrarlamaq, biliklərin təcrübi tətbiqini nümayiş etdirmək.

Bu dərsin strukturu aşağıdakı kimidir:

- salamlaşma;
- sual-cavab zamanı mövzusunun əsas hissəsinin təkrarlanması;
- hərrac qaydalarının izah olunması;
- əşyaların “satılması”;
- musiqili fasilə;
- “hərracın” davamı;
- usiqili final;
- yekun.

Nümayiş masasının arxasında improvizə olunmuş kostyumlar geyinmiş aparıcılar yer alır. Ətrafında satılan əşyaların dairəvi şəkildə düzöldüyü fırlanğıc onların qarşısındadır. Aparıcı fırlanğıcı hərəkətə gətirir; ox işarəsi hansı əşyanın “satılacağını” göstərir. Həmin əşyanı əldə

etmək istəyən alıcılar onun öyrənilmiş mövzu ilə əlaqəsini göstərməlidir. Növbə ilə cavablandırılır; öyrənilmiş mövzu ilə əlaqəni göstərməlidirlər. Növbə ilə cavablandırılır; hər cavabdan sonra ikinci aparıcı ucadan sayır: bir, iki, ...üç.

“Üç” deyilənə qədər sonuncu cavab verən qalib gəlir.

Qrup dərsləri. Dərsin aparılması üçün şagirdlərin masaları “T” hərfi şəklində düzülür. Hər bir “T” şəkilli masanın ətrafında məsləhətçi ilə qrup əyləşir: belə olduqda söhbət rahat olur. Qruplardan biri yerinə yetirilmiş tapşırığı “müdafiə” edir.

Uşaqlar ilin dörd fəsli olmaqla dörd qrupa bölünmüşdür. Praktiki şəkildə “öz” fəslinin ən yaxşı olduğunu “sübut etmək” lazımdır. Hər birinin bacarıqları və maraqları xatırlanır. Hər bir qrup “dərindən sırr” şəklində hazırlaşır. Suallar, viktorinalar tərtib olunur, musiqili müşayiət seçilir. Fəsillərin böyük, rəngarəng “pasportları” hazırlanır. Şəkil əvəzinə “öz fəslinin” portretini yaratmaq olar: Qar qız – qış, başında çələng, üzərində çiçəkli əlbisə olan çilli qız – yaz. Yayın üç rəsmi vardır: iyun, iyul və avqust – gündə qaralmış oğlanlar. Hamı birlikdə ilin hər fəsli haqqında inşa yazır. Sonra alçaq səsli musiqi və lövhədəki böyük, rəngli slaydlar fonunda bu inşalar oxunur.

Nağıl dərslər. Azərbaycan xalq nağıllarının personajları tapşırıqlar verir, hədiyyələr təqdim edir, müsabiqələr fikirləşir. İmlələri mehriban meşəbəyi deyir, idman dərslərini su pərisi aparır, yeni materiala Cırdan kömək edir və s. Uşaqlar nağılları – dilçilik terminologiyası olan tapmacaları sevir.

Nağılların öz təsirini, şirinliyini saxlaya bilməsi təsadüfi deyildir.

Fantastik surətlər uşaqlar üçün misilsiz sevinc gətirir. Nağıllar uşaqlara ona görə yaxındır ki, orada cərəyan edən hadisələrin hamısı son dərəcə mümkün olan, əl çata biləcək bir şey kimi görünür. Uşaqlar özlərini nağılların qəhrəmanı kimi təsəvvür edirlər. Nağıllarda iştirak edən sehirli qüvvələr uşaqların diqqətini daha çox özünə çəkir. Bu da təbii, çünki uşaq təxəyyülü fantastik ünsürlərlə daha çox maraqlanır.

“Qrammatika döyüşü” – nəzarətin oyun formalarından biridir. Mövzunun öyrənilməsi başa çatdıqdan sonra şagirdlərə iki qrupa bölünmək və növbəti dərslə qarşı komanda üçün suallar hazırlamaq təklif olunur. Burada yalnız dərslərlik materialları ilə istifadə olunmur – məlumat kitabçaları, vəsaitlər, bədii ədəbiyyat lazım olur. Növbəti dərslə “döyüş” başlayır. Suallar çətin, qeyri-adidir, onları cavablandırmaq maraqlıdır.

Həm suallar, həm də cavablar qiymətləndirilir.

Yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qeyri-standart dərslərin təşkil olunmasının çoxsaylı variantları mövcuddur. Tədris zamanı bunlardan səmərəli istifadə olunması tədris prosesində şagirdlərin idrak fəallığının yüksəlməsinə, eləcə də onlarda təhsilə maraq yaradılmasına və inkişaf etdirilməsinə imkan yaradacaqdır. Qeyri-standart dərslərin təşkili tədris materialı üzərində işin müxtəlif mərhələlərində - həm yeni biliklərin əldə olunduğu dərslər zamanı, həm də bacarıqların formalaşdırılması, biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi, təkrar dərsləri zamanı mümkündür.

Məqalənin aktuallığı. İbtidai siniflərdə fənlərin tədrisinə qeyri-standart yanaşma şagirdlərin inkişafına kömək edir, imkan və qabiliyyətlərini nəzərə almaqla onlarda yüksək təlim marağı yaradır. Bu baxımdan qeyri-standart dərslərdən istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ibtidai siniflərin təlimində şagirdlərin idrak fəallığını inkişaf etdirən vasitə və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi amili kimi qeyri-standart dərslərin yeri, rolu işlənmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. İbtidai siniflərin təlimində şagirdlərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi üçün qeyri-standart dərslərin keçirilməsinin yeni və müasir me-

todları işlənmişdir. Bunlardan dərsliklərin, metodik vəsaitlərin və proqramların hazırlanmasında, həmçinin praktik müəllimlərin fəaliyyətində geniş şəkildə istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedagogika. Bakı, "Elm və təhsil", 2010, 464 s.
2. Кульневич СВ., Лакоценина Т.П. Не совсем обычный урок: Практическое пособие для учителей и классных руководителей, студентов средних и высших педагогических учебных заведений, слушателей ИПК. Ростов н/Д.: Издательство «Учитель», 2001, 176 с.
3. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. На совсем обычный урок: Практическое пособие для учителей и классных руководителей, студентов средних и высших педагогических учебных заведений, слушателей ИПК. Воронеж, 2006, 175 с.
4. Подласый И.П. Педагогика. М.: 2006, 324 с.
5. Стефановская Т.А. Педагогика: наука и искусство. Курс лекций. Учебное пособие для студентов, преподавателей, аспирантов. М.: Совершенство, 1998, 368с.
6. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учебное пособие. 2-е издание. М.: Высшая школа, 2007, 639 с.

Г.Т. Исрафилова

О нестандартных уроках, повышающих качество образования в начальной школе

Резюме

Нестандартные уроки помогают развитию учеников. Это позволяет формировать более глубокий интерес к предмету. Позволяет учащимся самостоятельно расширять свои знания. В статье рассмотрено содержание некоторых нестандартных уроков, которые чаще используются в начальных классах и имеют широкие возможности и влияние в повышении качества образования учащихся. Приемлемыми признаны 6 рекомендаций учителям по проведению нестандартных занятий в начальных классах.

G.T. Israfilova

On non-standard lessons that improve the quality of education in elementary school

Summary

Non-standard lessons help the development of students. This allows you to form a deeper interest in the subject. Allows students to independently expand their knowledge. The article considers the content of some non-standard lessons, which are more often used in primary grades and have ample opportunities and influence in improving the quality of education of students. 6 recommendations for teachers on conducting non-standard classes in primary grades were recognized as acceptable.

Redaksiyaya daxil olub: 08.09.2022